

Cwento na jlaljeii nn'aⁿ na tyolajomndye scwela ñomndaa
chi' marzo chu 1975

Ñoom na seiljeii Alberto Melquiades Gómez

Xuee na 8 na m'aⁿ chi' junion chu 1974 jnaaⁿyâ w'aayâ saayâ Tyuaaxua. Saayâ nato. Squiee'canooⁿyâ m'aⁿ nt'om nn'aⁿ 'ndyoo nato jeeⁿ cwilantja'ndye jnaaⁿ calcu na cwitjeii'yo' n'oomljoo 'ndaa 'naaⁿ cwiicheⁿ ts'aⁿ.

Saasaatyaayâ jliuuyâ wacatyeeⁿ canchqueeⁿ.

Saayâ squiaayâ Cantsu. Teinooⁿyâ Cantsu. Squiaayâ 'ndyoo jndaa, cwint'iaayâ na jeeⁿ ts'o ndaa. Saa jâ jeeⁿ ntqueeⁿyâ na nncwinooⁿyâ luiixjo. Jo' chii ja tuqoya paso, tjocant'iaya aa njoom. Saa ya teingoⁿyâ xndyaa' jndaa.

Jnda chii jndyolcwa'a chii saachooyâ 'naaⁿyâ.

Saayâ teingoⁿyâ Santoniom. Squiaayâ Tyuaaxua xcwe na quajmeiⁿ. Taaⁿyâ w'aa yuu na saacwintyja'aâ.

Jnda chii saalacaandyô qui' tsjoom. Squiaayâ yuu meintyjee' w'aa zócalo. Cwint'iaayâ na jeeⁿ neincoo' w'aa zócalo'ñeeⁿ. Jo' chii saa-cwindyuaandyoyaayâ na cwint'iaayâ na jeeⁿ t'maⁿ xuii' cha'xjeⁿ na ñetuaajndyee. Je' w'aa na cwii tuii jeeⁿcheⁿ ndyaa' ndyena', ndo' waa ñe'quiee nquina'. Ñequiee ntyja'a'na' ñoom cwii cwii reilo cwentaa'na'. Jndi' cwil'uuyâ aa nchii cwe' jlui'tsjaaⁿ reilo. Saa na tjawiquiuu'ti cwint'iaayâ na cwil'ana' ts'iaaⁿ. Jndaa' xjeⁿ na tjawe'ntyjo na ndyee

na matmaaⁿ.

Jnda chii saayâ ts'iaaⁿ na saayâ, saacal'uaayâ nasei cwentaa'
tsco jndaa. Teincoo xuee na 9 tquioolcwa^a'ndaa'â ranchooyâ.

Mantyjati luua' na seiljeiya.

Cwentoo' casa cha'xjeⁿ seiljeiji Carmela de Jesús López juuna'
'Ndii casa ntseinaaⁿ. Tuee' cwii ts'aⁿ waⁿ'aⁿ. Matso tsaⁿ'ñeeⁿ
ndaa ntseinda casa xquie: --¿Yuu tja tsondyee'yo'?

--Tic'oomñê, l'aa tjaanⁿ.

Jeeⁿ ndyaa' fie'candaa' tsaⁿ'ñeeⁿ ntseinda casa xquie. To' naⁿ'ñeeⁿ
jleinomna jom. Ty'ena quii' ndaa. Jnda na tyjee' tsondyena cwiluena
nnoom: --Tyjee' ts'aⁿ ndyaa' ñe'candaa' jâ saa jâ jleinooⁿyâ.

--¿Aa yuu'? --matso tsondyena--. ¿Chiuu waañê? ¿Aa t'maaⁿ'ñê?

Cwilue ntseinda casa xquie: --T'maaⁿ'ñê naⁿ.

Matso casa xquie: --¿Aa cha'na ja jom?

Tic'oom'na' 'u naⁿ, t'maaⁿ'ñê tsaⁿ'ñeeⁿ,

To' casa xquie'ñeeⁿ seicandeii'ñê. Matsoom: --¿Aa lati jom?

--T'maaⁿ'ñê tsaⁿ'ñeeⁿ.

Na jnda ndyee ndii' matseicandeii'ñê casa xquie, mana jnaⁿ'ñê.

Mana tueenⁿ'eⁿ.

Mantyjati luua'ndyo cwentoo' casa xquie ñequio ntseinaaⁿ.

Cwento na seiljeii Adelaido de Jesús Merino

Matseiljeiya cwentoo' tsuii chiuu s'aaⁿ fiequio ti'nquioom. **Matsoom** ndaana'--Jotseicaandyoya, jocal'uaya ljo' yanmtquiaaya.

--Aa ya xeeⁿ wja'cal'ue' ljo' ya mtquiaa,

Tjaanⁿ, tjatseicaafie. Tueⁿ'eⁿ cwii joo tjawaaⁿ cwii ts'oom. Jo' ljoom ndo' ljeiiⁿ tyjee' cwii casojndaa x'ee ts'oom'ñeeⁿ. Matsoom nnomyo':

--Cwa sa 'u cw'a' ja.

--Xondaa. Nntaⁿ, xquaanⁿya.

--Tjaa'naⁿ,

--Aa ya xeeⁿ mayuu'.

Quia jo' mana tju'ñe. Taaⁿ'aⁿ xqueⁿ tsaⁿ'ñeeⁿ. Mana tue' casojndaa.

Tueⁿ'eⁿ waⁿ'aⁿ matsoom: --Seicua'a cwii casojndaa, cjaac'ooⁿya juuyo'.

--(Ljo'a quioo' nntseicue' 'u! Cja' cja'c'oom' tsua'quiyo' ñ'eⁿ ts'aaⁿyo'.

Tjaanⁿ, tyjeeⁿ'eⁿ. Ñ'oom ts'aaⁿyo' ñ'eⁿ tsua'quiyo'. Quia jo' ty'e-c'omna juuyo'. Jndaa chii tjac'om chom na m'aaⁿ scunchcoo'.

Matso tsaⁿ'ñeeⁿ nnoom:

--¿Ljo' nnt'iuu?

Matsoom: --Tjaa'naⁿ.

Ndo' jom tsco xiuu manl'ana casojndaa'ñeeñ.

Jnda teijaañ. Joona jndaa jndana ndo' tue' scunchcoo' waa yu ts'om xuaa tuoñ. Teincoo ljeii tsuii na ljo', jo' na jeeñ lioom'm na tei'ndaa' tsco xiuu 'naañ'añ.

Jnda tquiina casojndaa'ñeeñ tjac'om ndaa ts'om tsjo' chjoo ndo' tyjee' cwii st'eiñ. Matsoom nnom st'eiñ'ñeeñ:

--¿Aa luua' tsjo'luee?

Mant'iaañ'añ tsco tsaa chuuna' ndaateiñ. Matsoom: -- Cancjuu jo'.

Matso st'eiñ nnom:

--;Juu wa', cwaan' ndo'a luua' waa tsjo'luee! ¿Aa ñecant'ia' nnom tsjoommancue, joñ'øña 'u.

--Aa ya xeñ nnchu' ja,

--Aa nnchooya 'u, cwa'ljoo' naxañ'a.

Ta'ljoom naxeñ' st'eiñ'ñeeñ. Ty'ena. Jnda teijndye cwi'ona ~~ma-~~ tsoom nnom st'eiñ:

--¿Ljo' n'oom la'ñeñ jeeñ tsja.

Matso st'eiñ nnom:

--'U nc'aya ma'cwaan'.

Jnda teijndye matsoom na ljo' teilioo' st'eiñ na ljo' ~~matsoom~~.

--Je' nntseiquiooya 'u.

Mana tiooñê.

Cwentoo' Rmeiiⁿnioom

Tja Rmeiiⁿnioom. Tjaanⁿ. Ty'ecat'uaana. Ty'ena xndyaa' jndaa. Jnd^a ma'ooquieno' ljeii Rmeiiⁿnioom cwii casaa'luii. Ljoyo' xqueⁿ ts'oom xiuu. Ndo' mati tjañ'oom lochom salom 'naaⁿ'aⁿ. Mantyja seinaaⁿ'aⁿ nacjoo'yo'. Mañoom' tiooñeyo'. Jndeii jleinoom. Tjatsei-weeⁿ juuyo'. Jnd^a chii matso tyjeeⁿ nnoom:

--Nndyo'ñ'oom' nnt'iaaya quioo'm'aaⁿ.

--Aa ya xco --matsoom nnom tyjeeⁿ.

Jnd^a chii matso tyjeeⁿ nnom tsotyena:

--Jeeⁿ 'u ta ndyaa' ya nlcwaa'a naaⁿ casaa'luii.

--Aa mayuu' xco --matsoom nnom.

--Jo' chii matsjoo ta maxjeⁿ nnc'oom' lochom, quia jo' ñequii'cheⁿ nntsaalacaandyo ñequio ti'xioo, nntsaacal'uaaya ljo' ya nntquiaaya. Jeeⁿ ndyaa' tjaanⁿ naaⁿ nlcwaa'a.

--Aa mayuu' ya na ljo'. Cwe' na cwindo'ya'. Na maje'ndyo tjaanⁿ tsjo'ñjeeⁿ.

--Aa ya ta.

--Saa xeeⁿjnd^a teil'uaañe catscu njmaaⁿ'a xjeⁿ'ñeeⁿcheⁿ nnc'ooⁿ lochom.

--Aa ya xeeⁿ na ljo'.

Teincoo cwiicheⁿ xuee ty'ena. Ty'ennda'na xndya jndaa. Jndaa na tquieno yuu na cwit'uaana cwint'iana jeeⁿ ndyaa' teijndye cwit'uaana. Seichjoo'na' n'omna cwint'iaana na jeeⁿ ndyaa' teijndye cwit'uaana, chii to'na cwila'neiⁿ cheⁿquieena, cwiluena:

--Jeeⁿ sa aa jo' yuu' ndyaa' ndaa nl'aaya na nnt'maaⁿdyo n'oom- ljooya.

--Aa mayuu' meiⁿchjoo ticaliuuya. Saa maxjeⁿ ñecuuaa nnt'iaaya chiuu nnts'aayuna' aa xocanoⁿna'.

Mantyjati luaa'ndyo na seiljeityaya cwentowaañe.

Domingo Merino Cruz

- - - - - Cwentoo' Liom

Tja Marco sjo. Tjacal'ueeⁿ casojndaa. Jeeⁿ ndyaa' teijña^{n'a}, jo' chii tjawacatyeeⁿ x'ee ts'oom sndaa. Jndaa chii mana tjannaa^{n'a}. Jndaa tue^{n'e} yuu na ntyjeeⁿ na cwiquie cantsondaa tjacaljoom cwii ts'oom sndaa. Ndo' liom mantyjeeⁿ ljo' xjeⁿ na cwiquie cantsondaa. Jo' chii tjayo'. Jndaa jo' Marco ñeeⁿ na candyo cwii quioo'. Jom seiticom na casojndaa jo' candyo. Jo' chii seicjeeñe na nntueeⁿ casojndaa. Saa ljeiiⁿ cwa catsiaⁿ liom jlui'nom quii' jndaa. Jo' chii maseina^{n'a} nacjoo' catsiaⁿ liom'ñeeⁿ. Ñecwii ty'oomna' catsia^{n'ñee}, xcweya xtyo'yo' ty'oomna'. Mañoom' taqueⁿyo' matju'ñeyo' cjoo' cwii ts'oom sca. Njom njom ty'e luu'neiⁿyo'. Jom jnaaⁿ lcwaa' ts'oom sca'ñeeⁿ.

Mantyjati luaa'ndyo.

FIN.

Gerardo Dominguez Santiago

Cwento na tjei'tsjaan'ñe Tyolii'
Galdino Nieves de Jesús

Tyom'aaⁿ cwii ts'aⁿ. Jeeⁿ ndyaa' ya ñet'oom xjeⁿ na ñet'oom seoom'm.
Saa jndaⁿ na tue' scoom'm chii l'ueeⁿ cwiicheⁿ ts'aⁿ. Ndo' m'aaⁿ we
ntseinaaⁿ, ntseinda yuscu'ñeeⁿ.

Tsaⁿscu na jndaⁿ we juu jeeⁿ ndyaa' taa' ts'om yocanch'u'ñeeⁿ. Ndo'
mati quii tsotyena maxjeⁿ taa' ts'om joona. Matsoom ndaana:

--'Io tsaalacaandyo tsaacal'uaaya catscoo.

Mana ty'ena. Jeeⁿ ndyaa' c'ua cwila'neiⁿ yocanch'u na jnda jliuna
catscoo. Saa tsotyena matsoom ndaana:

--Jeeⁿ cachjooñe catscoo na jnda jliu'yo'. Cwitsaatyaaya naquii'-
cheⁿ jndaa tquie, tsaacal'uaaya catscoo. Catscoo na jnda we, catscoo
na wee ts'aaⁿ, juuyo' nnc'oonyaa.

Meiⁿchjoo ticaliuna na tsotyena mana tjacatseicatsoom joona. Je'
jnda teijaaⁿ. Joona cwint'iana na xuee chom cwii joo. Matso tyochjoo
nnom xioom:

--Cjaaya yuu na xuee chom. Aa chii ts'aⁿ m'aaⁿ.

Ty'ena, tquienaa, cwint'iaana tjaan'aⁿ ts'aⁿ c3oom. Ts'oom jo'
cwico. Jo ndaana jlui'nom cwii catsuu. Jeeⁿ ndyaa' tyuena.

Matso catsuu'ñeeⁿ ndaana:

--Catsa'yo' ntseindaaya. Cwe' na candu'yo' luñe, martyee.

Tquiema m'aaⁿ tsaⁿscu tsaⁿjndii, jla'cuee'na jom. Cwe' na matsoom calajnoomna nnom chom ndo' joona cwiluena ti'naaⁿna. Cwiliuena na jom catseijñom. Quia jo' qui tsaⁿjndii seijnom. Mana tuee'na jom qui' chom. Ty'echona s'om 'naaⁿ'aⁿ, cha'waa cantyjanatyañê. Ndo' mati m'aⁿ calue' ntsmeiinⁿ'eⁿ. Ty'echoona cwii catsuu. La'wena juuyo'. Tyjena ts'aaⁿyo'.

Jñom rei nn'aⁿ cala'wena catsuu'ñeeⁿ. Ty'ena. Jndo'cheⁿ jnda **rei** tiyuu' najoona la'cuee'na catsuu'ñeeⁿ ndo' joonacwiliuena na joona jla'cuee'-na catsuu'ñeeⁿ. Cwe' na ñecuncona ñ'eⁿ jnda rei.

Cwentoo' chio'

Tja chio' naquii' tsue' waⁿ'aⁿ. Ljeiinⁿ na jnda **seityuii**' nchue catquiaaⁿ'aⁿ, jo' na jeeⁿ lioom'm.

Mana ntycwii cwentoo' chio'.

Tito Martínez de Jesús

Cwento na sei'naa" Porfiria Gómez

Matso chee nnom tsoñeeⁿ:

--¿Aa jo na jocandoya n'oomljo 'naaⁿya?

Matso tsoñeeⁿ nnoom:

--Ya xeⁿ cja'.

Tjaa chee. Jeeⁿ ndyaa' neiiⁿeⁿ nt'iaan'aⁿ jnda tmaaⁿ niom 'naaⁿna.
Jnda jaacaaⁿ.

Tyjeeⁿeⁿ w'aa matsoom nnom tsoñeeⁿ:

--Jeeⁿ 'u naⁿ ndyaa' ya jnda tcaaⁿ niom 'naaⁿya. Cwa jeeⁿ ndyaa'
ya nquiuyua. Nncwjee' naⁿ tsotya nntsu' nnoom nntioom tio caso nchii'
nncjaañ'oomyo' nndyochuuyo' niom.

--Aa ya.

Ndii cwaⁿ m'aaⁿtyeeⁿ w'aa ndo' tyjee' tsotyeeⁿ. Matsoom nnom tso-
tyeeⁿ:

--Jeeⁿ 'u ta jnda tcaaⁿ niom 'naaⁿya.

--Aa ya. Cwitsaaya nnada'ndyo nna'.

Ty'ena. Jaawee' xcwe nato ty'ena ndo' tsaⁿchee matsoom:

--Jeeⁿ 'u ñe'cwa'ya naaⁿ quico'jndyo weeñe.

--Cwa jeeⁿ ndyaa' ñe'cwa'. Cja'wa' nntsu' nnom tso'ndyo' catsei-
cueeⁿeⁿ quico'jndyo wee nlcwa'yo' naaⁿ.

--Aa ya.

Tja chee. Tueⁿ'eⁿ w'aa matsoom:

--Matso tsoty^a nntseicue' quioo' jndyo wee nlcwaa'ya naaⁿ.

--Aa ya xeⁿ mayuu'cheⁿ na ljo^t matsoom.

Aa seicueeⁿ'eⁿ quioo' jndyo weeñe. Tyjee' tsotyeeⁿ w'aa. Matso tsotyeeⁿ: --Cwa jeeⁿ ndyaa' taa' ts'om' seicue' quioo' jndyo wee njmaaⁿ'ya.

--Jom seicua'a yo' ee juu chee matsoom nncue'yo'.

--Cwa jeeⁿ ndyaa' cantuñe. Cheem'aaⁿ jaaljeiⁿ na mach'eeⁿ. Maluaa' s'aaⁿ tquiu'nn'aⁿ, matsoom na je^t jnda tcaaⁿ niom 'naaⁿya, ljoo' seii ndii chuu'. Jeeⁿ ndyaa' cwajndii na cantuñe cheem'aaⁿ. Je' luua' nntioml'uaaⁿ quioo' jndyo wee njmaaⁿ'ya ntquiee siaⁿto juuyoo'.

--Aa ya, nntioml'ua.

Jo' na tjañ'oom caso nchii' tsmeiiⁿ'eⁿ teicjeeⁿ xio tsja', t'aaⁿ s'om. Tue'ntyjo xjeⁿ s'om na matseilcweeⁿ'eⁿ na nntioml'uaaⁿ quioo'-jndyo njmeiⁿ'na. Chii matsoom:

--'U ta cwicje'ya' xio, ja jeeⁿ ndyaa' jnda tqueeⁿndyo.

--Aa ya.

Teicje tsotyeeⁿ. Meiiⁿ cwii tsjo^tñeeⁿ tiquico. Matsoom:

--Jeeⁿ 'u ta cwiljojñeⁿ'ndyu'. Tjaa'naⁿ s'om nleil'ue'ndyu'.

Mana ntycwi.

Cwento na seiljeii Alberto Martínez

Matso Nasiom nnom tyjee":

--'Io tsaalacaandyo. Jo' chii 'u Toya cwitsjoom nnquicantyja' na nntsa' chquiaa ee ja cwitsjoom cwitsaaya na tsaalacaandyo tsaaea-l'uaayâ catscoo.

--Aa ya --matso Toya nnom Nasiom--. Maxje" cwitsjoom nnts'aa chquiaa na cwitsaañ'om'yo'.

Jee" ndyaa' cwitsjoom teicantyja Toya. Toe"'o" tyejom ndo' mati s'aa" ndaachi. Jndâ na t'iuu ndaachi'ñee" matsoom nnom Nasiom:

--Quicantyja' na nncwe'yo' ndaachi ee jndâ t'iuuna' ndo' mati chquiaa jndâ njmei"na'.

Matsc Nasiom:

--Aa ya.

Matsoom nnom Toya:

--Ja tic'ua ndaachi ee jee" ndyaa' wi' tsiaya.

Mati tyochjoo tic'om ndaachi.

Quia jo' matso Toya:

--Nnc'uaaya tseii" na nlcwa' ñet'iu'.

--Aa ya --matso Nasiom.

Mana ty'ena jndaa. To' catsue' njmei"na tjaan" jndye na ñet'oom catscoo.

Matso Nasiom nnem tyochjoo tyjeeⁿ:

--Maxjeⁿ catscoo ñet'om.

Quia jliutona jeeⁿ ndyaa' maca'ñeⁿ catsue' njmeiⁿ'na. To'na tyoca'ñeeⁿna catscoo.

Mats'ia jo' tei'caljoo catscoo tyochjoo. Tjaanⁿ wandaⁿa'ñe, taⁿ' xqueenⁿ. Ndo' ndii cwaⁿ ntjaañe chetsja' 'naaⁿ'aⁿ. Tico tseiiⁿ' 'naaⁿ'aⁿ. Jeeⁿ ndyaa' teits'ona'. Cwe' chu Nasiom jom na ty'ena w'aana.

Tquien matso Toya:

--¿Chiuu na chu' tyochjoo?

Matsoom:

--Taⁿ' xqueⁿ tyochjoo ee teicaljoo catscoo jom ndo' mati tseiiⁿ' 'naaⁿ'aⁿ teits'ona'.

Mantyjati luua'ndyo cwentoo' Nasiom ñequio tyochjoo tyjeeⁿ.

Tja Lala tsjo'. Tueⁿ'eⁿ ts'om tsjo'. Tooⁿ'oⁿ tyomaanⁿ lisa.

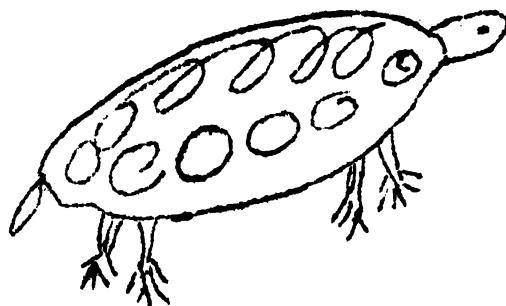
Quia ndiitoom matso ts'aⁿ: --¿Ljo' mache'?

Jeeⁿ ndyaa' ty'ue Lala na ljo' matso ts'aⁿ. Ljeiiⁿ cwa loro je' matseineiiⁿ.

Mantyjati luua'ndyo cwentoo' Lala ñequio loro.

Angelina Domingues Santiago

Cwentoo' tsuui

Ticat'uii tyochjoo tsuui

Matso tsoñeeⁿ nnoom: --Jeeⁿ ya na ljei' tsuui. Cat'uii' jom nluiii naaⁿ jom.

S'aa tyochjoo na nnt'ueeⁿ tsuui saa maleinom tsuui'ñeeⁿ jom. Ticat'ueeⁿ juuy'e'. Jndeii jleinom tsuui'ñeeⁿ tyochjoo.

Seitia' tsoñeeⁿ jom na ticat'ueeⁿ tsuui'ñeeⁿ. Matso nnoom: --Ja matsjoo naaⁿ nluiii tsuiim'aaⁿ na nlcwaa'a ndo' mando' jeeⁿ nchco' saa tiqueⁿndyu' na nnt'uii' juuy'e'. Je' maxjeⁿ ticwa' ee ticat'uii' juuyo'.

Cwentoo' Saⁿndyaa

Tja Saⁿndyaa, tjacal'ueeⁿ catscoo. Ljeiiⁿ cwii catsuu tsqui'. Ty'oom juuyo'. Jom seitioom na catscoo jo' ty'oom.

Jnda chii tjeiiⁿ'eⁿ luii l'oye'. Jnda chii teicaljoom. Jnda chii tooⁿ'oⁿ tyetyjeeⁿ n'eem. Jnda chii tei'caljoom juuyo' nacjoo' xom'm, jndyeoñ'oom juuyo'

Tyjeeⁿ'eⁿ na m'aaⁿ tsoñeeⁿ. Matsoom nnom:

--Naⁿ je' tyeo' catscoo nlcwaa'a ee jeeⁿ ndyaa' t'maañe catscoo ty'oⁿya.

--;Aa yuu'? --matse tsoñeeⁿ.

--Aa mayuu' --matsoom nnom tsoñeeⁿ-- cwe' catsa' cwenta tiquiyo' ku ee yo'maaⁿ w'iiyo'.

Jnda chii ljeii tsoñeeⁿ: --Cwa catsuu tsqui' luua'. ;Chiuu na jeeⁿ ndyaa' ntjeiiⁿndyu' 'u': Quioo' w'ii la', nchaa' l'uu catscoo la'. Catsuu tsqui' la'.

--;Aa yuu' naⁿ? Ja tiawa'naⁿ'a catsuu tsqui'. Cwa juuyo' luua'. Ja seitieuu nacatscoo la'.

Domingo Merino Cruz

Este librite contiene cuentos que escribieron unos alumnos en el idioma amuzgo para un programa en Xochistlahuaca, Gro. el 22 de marzo de 1975.

edición de prueba - 40 copias